

<https://doi.org/10.15407/socium2021.04.085>
УДК 338.244.4:330.59:364.2

Creative Commons Attribution 4.0 International

Бородіна О.М., д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України, завідувач відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: oborodina@ief.org.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>, Scopus Author ID: 36080460800,

Прокопа І.В., д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НААН України, головний науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: iprokora@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>,

Фраєр О.В., канд. екон. наук, науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: oleksiyvf@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5468-6026>

ОЦІНКА ІНКЛЮЗИВНОСТІ СІЛЬСЬКИХ СПІЛЬНОТ У СКЛАДІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: КЕЙС ЛОКАЧИНСЬКОЇ ТГ

За наслідками реформи децентралізації в Україні створено первинну ланку адміністративно-територіального устрою – територіальні громади (ТГ). До них увійшли і сільські поселення, зокрема й понад 25 і навіть по 50 сіл. Тепер перед територіальними громадами (ТГ) як адміністративними утвореннями постало завдання згуртуватись як співтовариства, що мають у своєму складі людські спільноти (сільські та міські), які повинні мати справедливий доступ до економічного, соціального і політичного розвитку. Метою статті є обґрунтування необхідності та засад інклюзивного розвитку територіальних громад, ідентифікація становища їх сільських спільнот на прикладі Локачинської ТГ та апробація підходів до оцінювання залученості сільських спільнот до функціонування громади. Використано такі методи дослідження: діалектичний і абстрактно-логічний (при аналізі загроз сільським спільнотам внаслідок їх включення у ТГ і обґрунтуванні засад їх інклюзивного розвитку), монографічний (для характеристики Локачинської ТГ), економіко-статистичний (при оцінюванні рівня інклюзивного розвитку). Доведено, що одним із завдань згуртування територіальних громад, особливо тих, до складу яких увійшло надто багато сільських населених пунктів, є забезпечення розвитку на засадах інклюзивності. Визначено інклюзивним такий розвиток територіальних громад і їх сільських спільнот, який спрямований на скорочення бідності, подолання економічного, соціального та політичного відчуження людей, що проживають у сільській місцевості, забезпечення їм можливості реального впливу на вирішення питань своєї життєдіяльності. Розкрито основні характеристики Локачинської ТГ і умови функціонування її сільських спільнот. На основі адаптації до рівня громади методики визначення інклюзивності сільського сектору суспільства оцінено залученість сільських спільнот Локачинської ТГ до економічної, соціальної та громадсько-політичної сфер її діяльності. Результати дослідження можуть бути використані при розробленні стратегій і планів розвитку територіальних громад, в яких повинні враховуватись специфіка кожної поселенської спільноти і визначатися шляхи подолання її економічного та/або соціального відторгнення.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, Локачинська ТГ, територіальні громади, сільські поселення, сільські спільноти.

Borodina O.M., Dr. Habil. (Economics), professor, corresponding member NAS of Ukraine, head of the department of economics and policy of agricultural transformations, SO "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine", 26, Panasa Myrnogo Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: oborodina@ief.org.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>, Scopus Author ID: 36080460800,

Prokopa I.V., Dr. Habil. (Economics), professor, corresponding member NAAS of Ukraine, chief scientific fellow, department of economics and policy of agricultural transformations, SO "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine", 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: iprokopa@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>,

Fraier O.V., PhD. (Economics), research associate, department of economy and policy of agrarian transformations, SO "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine", 26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine, email: oleksiyvf@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5468-6026>

THE ASSESSMENT OF RURAL COMMUNITIES' INCLUSIVENESS WITHIN TERRITORIAL COMMUNITIES: THE CASE OF LOKACHYNSKA TC

The decentralization reform in Ukraine has resulted in creating the primary level of the administrative-territorial system – territorial communities (TC). Rural settlements are also included in TCs, consisting of more than 25 and even 50. Today, TCs as administrative entities face the challenge of uniting communities and preserving and developing their people. The purpose of the paper is to substantiate the necessity and principles of TCs inclusive development, identify the situation of their rural communities referring to the example of Lokachynska TC, and test approaches to assessing their involvement in the functioning of the community. The following research methods were used: dialectical and abstract-logical (in the analysis of threats to rural communities due to their merger in the TC and justification of their inclusive development principles), monographic (to characterize Lokachinskaya TC), economic and statistical (in assessing the level of inclusive community development). It has been proven that one of the tasks of amalgamating territorial communities, especially those that include too many rural settlements is ensuring development based on inclusiveness. The TCs' development and their rural communities aimed at reducing poverty, overcoming the economic, social, and political exclusion of people living in rural areas providing them with the opportunity to have a tangible impact on their lives is defined as inclusive development. The main characteristics of Lokachynska TC and the conditions of its rural communities' functioning are revealed. Following the determining methodology of the rural sector of social inclusiveness, which is adapted to the community level, the involvement of Lokachynska TC communities in the economic, social and socio-political spheres was assessed. The study results can be used in strategies and plans for developing territorial communities, considering the specifics of community in each settlement, and identifying overcoming ways of its economic and/or social exclusion.

Keywords: inclusive development, Lokachynska TC, territorial communities, rural settlements, rural communities.

Центральною ідеєю реформи місцевого самоврядування і територіальної організації суспільства, яка розпочалась у 2014 р., була децентралізація функцій і фінансових ресурсів державної виконавчої влади, підвищення спроможності й відповідальності органів самоврядування у розв'язанні місцевих проблем, а одним з наслідків – створення територіальних громад (ТГ) шляхом об'єднання сільських рад між собою та із селищними і міськими радами. Територіальні громади стали первинною (базовою)

ланкою адміністративно-територіального устрою України. Водночас більшості з них прийдеться ще пройти шлях становлення *громади як спільноти*, а це вимагає врахування потреб та інтересів жителів різноманітних за розміром, місцем розташування, демографічною ситуацією тощо сільських поселень, які входять до їх складу. Досягнення такої мети потребуватиме забезпечення розвитку сільських спільнот на засадах інклюзивності і, відповідно, наукового обґрунтування пов'язаних з цим завдань.

Управлінським, правовим, економічним, соціальним, просторовим проблемам формування територіальних громад як основи адміністративно-територіального устрою присвячено багато наукових праць, авторами яких є, зокрема, В.С. Кравців, А.П. Павлюк, А.Ф. Ткачук, Ю.І. Ганущак, П.В. Жук, В.В. Борщевський. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в Україні порушують у своїх публікаціях О.А. Задоя, А.В. Кожина, І.Г. Манцуров, О.Д. Прогнімак, К.В. Сапун, Р.В. Селезньова та інші. Серед робіт, де в контексті зазначеного процесу розглядаються питання розвитку сільських територій і сільського соціуму, слід зазначити колективні монографії ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України” [1], Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [2], ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” [3]. У публікаціях із зазначеної тематики розглядаються аспекти просторової організації суспільства, формування та функціонування територіальних громад, самоврядування, життєзабезпечення населення тощо. Проте на рівні сільських поселень і їхніх людських спільнот у цілому, а тим більше в контексті інклюзивного розвитку усі ці питання практично не досліджуються.

Метою статті є обґрунтування необхідності та засад інклюзивного розвитку територіальних громад та їхніх сільських спільнот, ідентифікація становища цих спільнот у громадах на прикладі Локачинської ТГ й апробація підходів до оцінювання рівнів їх залученості до функціонування громади.

За даними порталу Верховної Ради України¹, станом на початок 2021 р. на території України (крім тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим) нараховувалось 1469 об'єднаних територіальних громад (ТГ), до яких увійшли 1267 міських і 27 396 сільських поселень. Реально ж функціонувало 1438 ТГ, з яких 380 (26,4%) міські, 433 (30,1%) селищні і 625 (43,5%) сільські. Упродовж року показники дещо змінились, але це не змінює того факту, що на територіальні громади, адміністративні центри яких розташовані у міських поселеннях (селища міського типу (сmt) є міськими поселеннями), припадає понад половину їх загальної кількості.

Сільські поселення (села і селища, що не мають статусу сmt) входять до складу не лише сільських, але й усіх інших ТГ, крім низки міських. Обробка матеріалів офіційного порталу Верховної Ради України та сайту “Децентралізація” про адміністративно-територіальний устрій України, площу і чисельність населення територіальних громад, розміщених в інтернеті на початку 2021 р., дала можливість визначити розподіл сільських населених пунктів і сільського населення за адміністративними типами терито-

¹Адміністративно-територіальний устрій України. URL: https://www.rada.gov.ua/adminter_ustr

ріальних громад (пізніше дані про чисельність сільського населення в громадах були вилучені).

Найбільша кількість сільських поселень – понад 35% зосереджена в селищних ТГ: у середньому майже по 22 поселення на 1 територіальну громаду. До міських ТГ увійшла третина усіх сільських поселень (у середньому по 24 на 1 громаду), а до сільських ТГ – 31% (по 13 у розрахунку на 1 громаду). Отже, понад 2/3 сільських населених пунктів України нині є складовими міських територіальних утворень базового рівня. Щодо сільських жителів, то майже 39% проживають у сільських територіальних громадах; на міські ТГ припадає 33%, а на селищні – 28% сільського населення. Середня людність одного сільського поселення у сільських ТГ становить 580 осіб, у міських ТГ – 462, а в селищних ТГ – 380 осіб. До міських і селищних ТГ увійшло більше малих (малолюдних) сіл, ніж до сільських. Найбільші ж села у своїх місцевостях самі стали центрами територіальних громад.

Співвідношення територіальних громад різних адміністративних типів (міських, селищних, сільських і зосередження в них певної кількості сіл і сільських жителів) в областях залежить від наявності в них міст і смт, які найбільше підходять на роль центрів об'єднаних громад; людності поселень і щільності населення; дотримання критеріїв виокремлення ТГ (площа території, чисельність населення, рівень фінансової спроможності); врахування різних місцевих особливостей. Водночас при формуванні ТГ на місцях специфіка сільського розселення, яка частково відображається у згаданих критеріях, займала не основні позиції, поступаючись інтересам “місцевих еліт”, зокрема орендарів значних масивів земель сільськогосподарського призначення. Як наслідок, помітна частка нинішніх ТГ охоплює надто велику територію і кількість поселень, що створює істотні ризики їх інклюзивного розвитку.

Відповідно до групування територіальних громад за кількістю сільських поселень у їх складі, значна частка з них має у своєму складі 26–50 та понад 50 сіл. Сумарно вони нараховують 331 громаду – 23% від загальної кількості. До них входить 13,7 тис. сільських поселень (51,1% від загальної кількості), у яких проживає 4,4 млн осіб – 34,8% від усіх сільських жителів. Територіальні громади з великою (26–50) та надвеликою (понад 50) кількістю сіл – це переважно об'єднані громади, центральними поселеннями яких є міста та селища міського типу. Міські територіальні громади, які мають у своєму складі понад 25 сільських населених пунктів (групи з 26–50 та більше ніж 50 селами), становлять майже 36%, селищні – понад 34%, тоді як сільські – менше ніж 8% їх загальної чисельності. У великих і надвеликих ТГ середня людність сільських поселень є низькою, порівняно з іншими, що свідчить про входження до їх складу багатьох малолюдних сіл. За середньої людності сільського поселення в Україні 470 осіб у територіальних громадах з 26–50 селами вона становить 354, а з більше ніж 50 селами – 257 осіб.

Слід зазначити, що ще на початку реформування місцевого самоврядування науковці привертала увагу до наявності у ньому інституційних й економічних бар'єрів, які обмежують перспективи розвитку сільських територій. Серед них – механістичний підхід до визначення меж об'єднаних громад, інституційний вакуум, пов'язаний з унормуванням організаційних аспектів децентралізації, зокрема неадаптованість до

потреб життєзабезпечення сільських громад відомчих стандартів галузей освіти, охорони здоров'я, дорожньо-транспортного господарства, житлово-комунального забезпечення тощо [1, с. 79–81]. Відзначалась і наявність “ризикової” групи адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – територіальних громад з понад 20-ма селами – із сумнівною інституційною спроможністю забезпечувати успішний розвиток усіх сіл [4]. Проте ці ризики не були враховані. За висновком А. Ткачука, в останній період “формування спроможних територіальних громад” у багатьох сільських територіях утворено величезні за площею територіальні громади із значною кількістю дуже малих поселень, слабо інтегрованих у громаду. Це дуже ускладнює управління цими територіями і посилює негативні демографічні процеси. Тут поняття “спроможність” виявилось надмірним і таким, що стало протилежністю поняттю “розвиток” [5]. Необхідно додати, що це не відповідає і всеосяжній меті сучасного людського розвитку – інклюзивності.

Термін “інклюзивність” використовують для виокремлення категорії осіб, які через обмежені можливості не можуть виконувати певні функції чи задовольняти власні потреби, що слугує причиною їхнього економічного та/або соціального відторгнення. Особлива увага приділяється найбіднішим і найвразливішим верствам населення [6]. Зазначене стосується і сільських спільнот. Можливості людей, які проживають в Україні у сільській місцевості та/або пов'язані із сільським господарством, дійсно обмежені щодо задоволення своїх життєвих потреб (щодо ведення економічної діяльності та, відповідно, отримання доходів, доступу до суспільних благ тощо) порівняно з іншими членами суспільства. Це підтверджують численні публікації з питань аграрного та сільського розвитку, а також роботи, присвячені проблемі соціального відторгнення.

Ідея інклюзивності активно розвивається і просувається на рівні найавторитетніших світових організацій. У підсумковому документі саміту ООН 2015 р. “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.” тема інклюзивності присутня у формулюванні практично всіх 17 затверджених ним Цілей сталого розвитку (ЦСР), а в окремих із них прямо застосовано термін “інклюзивний”, що в українському перекладі передано словами “всеохоплюючий” і “загальний”. В Україні забезпеченню реалізації ЦСР присвячена Національна доповідь “Цілі сталого розвитку: Україна”².

У сільській місцевості інклюзивним має вважатися такий розвиток, результатом якого є гарантування та створення сільським жителям умов для використання у господарській діяльності землі та інших місцевих природних ресурсів; адекватного розподілу результатів економічного зростання в сільському господарстві та інших галузях сільської економіки; участі у суспільному та громадському житті для згуртування громад і відстоювання прав людини. Результатом інклюзивного сільського розвитку є скорочення бідності, подолання економічного, соціального та політичного вилучення людей, які мешкають у сільській місцевості. Інклюзія є достатньою умовою для реаль-

² Указ Президента України “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року” від 30.09.2019 р. № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

ного впливу сільських мешканців на місцеві громади, дає їм більші шанси стати господарями, творчими особистостями і продуктивними працівниками [3, с. 35].

Сільські спільноти – жителі сільських населених пунктів – центральна складова сільських територій, без якої немає сенсу вести мову про їх *інклюзивний розвиток*: йтиметься лише про *використання*. Отже, збереження і розвиток усіх сільських спільнот, зокрема найменших і найвіддаленіших, повинні стати одним з найвагоміших напрямів діяльності територіальних громад. Проте досягненню зазначеної мети, попри її декларування в окремих документах, поки що не приділяється достатня увага ні на державному, ні на місцевому рівнях. Більше того, в деяких органах самоврядування територіальних громад позитивно ставляться до засудженої свого часу практики виокремлення “неперспективних” сіл і сприяння їх самоліквідації: висловлюються міркування, що переселення малочисельних жителів невеликих і віддалених сіл обійшлося б громаді меншим коштом, ніж надання їм базових послуг за місцем проживання.

Така позиція абсолютно суперечить поняттю інклюзивного розвитку. На жаль, вона отримує опосередковану підтримку в дискусіях, які стосуються окремих сторін розвитку сільських спільнот. Так, одним з аргументів “оптимізації” (насправді – згортання) шкільної мережі називають багаторазове перевищення витрат на навчання одного учня у малій сільській школі порівняно з великою, з чого нібито випливає, що вони є нераціональними. Але такі витрати можуть бути виправданими з позицій інклюзивного розвитку. Адже навчання дітей з певними вадами (інклюзивна освіта) також вимагає додаткових витрат і суспільство виділяє на це кошти. Інклюзивний розвиток територіальних громад передбачає залучення їхніх сільських спільнот, зокрема жителів малих і віддалених сіл, до економічної, соціальної, політичної (громадської) сфер життя, тобто вирівнювання якості життя на всій території громади. Це потребує відповідних витрат і повинно враховуватись як на місцевому, так і на державному рівнях.

Орієнтація на інклюзивність як на одну з цілей розвитку громад пов’язана з оцінкою залученості жителів усіх їхніх поселень до економічної діяльності, соціального та громадсько-політичного життя в громаді, визначення пріоритетних напрямів і розроблення заходів з підвищення рівня цього залучення. Таке завдання виконується Громадською спілкою “Українська мережа сільського розвитку” в процесі реалізації проекту “Перспективи сталого розвитку сільських територій”, що реалізується у співпраці з DRA e.V. (“За Європейське громадянське суспільство”) та за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини [7]. У проекті на основі конкурсного відбору беруть участь представники 6 територіальних громад з різних регіонів України. Результати початкового етапу його виконання ілюструються прикладом Локачинської територіальної громади Волинської області [8].

Локачинська селищна територіальна громада утворена у жовтні 2020 р. шляхом об’єднання 12 сільських і однієї селищної рад. До складу громади входить 28 населених пунктів. Вона розташована у західній частині Волинської області у 100 км від кордону з Польщею. Загальна площа громади становить близько 344,4 км², щільність населення 38,5 осіб на км², що є нижче за середньообласний рівень. Часова транспортна доступність дорогами з твердим покриттям для 20 населених пунктів громади до її центру є задовільною і не перевищує 20 хв., ще для чотирьох сіл – прийнятною і не

перевищує 30 хв. Проте для трьох сіл (Білопіль, Марковичі та Линів) вона є незадовільною та перевищує 30 хв. У цих трьох селах проживає понад 1 тис. осіб. Місцеві природно-кліматичні умови є сприятливими для ведення сільського господарства; є лісові насадження (8% території), корисні копалини – торф, цегельно-черепична сировина, природний газ (є діючі свердловини), протікають невеликі річки (майже 5% території).

Населення громади на початок 2021 р. становило 13,7 тис. осіб, з яких майже 4 тис. (29%) – жителі смт Локачі, а 9,7 тис. (71%) – сільські жителі. Населення досить рівномірно розосереджено в населених пунктах. У 16 селах чисельність жителів становить 100–500 осіб, у шести – 500–1000 осіб, тільки у чотирьох селах кількість мешканців є меншою ніж 100 осіб. Протягом 2014–2020 рр. загальне скорочення населення на сільських територіях, які увійшли до Локачинської ТГ, становило 4%, при цьому у п'яти селах зазначалося про його приріст у межах 3–7%. Населення смт Локачі також збільшилося на 1,4%, а в с. Линів змін у чисельності населення не відбулося. У решті сіл скорочення населення становило від 0,5% до майже 19%. Зміна чисельності населення не пов'язана з величиною населеного пункту. Головним чинником зменшення чисельності населення громади є природний рух. В останні три роки кількість померлих щороку у 2,4–2,5 рази переважала кількість народжених.

У цілому демографічна ситуація в громаді відповідає загальноукраїнській: низький рівень народжуваності зі значно вищим рівнем смертності, низький коефіцієнт життєвості, що свідчить про незабезпеченість навіть простого відтворення населення, не надто сприятлива вікова структура з переважанням кількості осіб літнього віку над кількістю дітей, значне демографічне навантаження, як особами допрацевдатного, так і післяпрацевдатного віку, гендерний дисбаланс у найпродуктивніших вікових групах.

У структурі місцевої економіки переважають сільськогосподарське виробництво, переробка сільськогосподарської продукції, виробництво кормів, добування природного газу. Сільськогосподарським виробництвом займаються 59 суб'єктів господарювання – сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, а також домогосподарства (особисті селянські господарства). У переважній більшості сільських населених пунктів сільськогосподарською зайнятістю охоплено 70–80% працюючого населення; у смт Локачі більше ніж половина працевдатного населення основним видом діяльності також зазначає сільське господарство. В інших галузях місцевої економіки розподіл зайнятих є таким: у соціальній сфері – 15%, у сфері послуг – 8%, у самоврядуванні – 2–3%, у промисловості – 2–3%.

Відповідно до розподілу за статусом зайнятості, 11% зайнятих забезпечують себе роботою самостійно (роботодавці – 2%, самозайняті – 9%), ще 29% працюючих – наймані працівники. Найбільше зайнятих на місцевому ринку праці – це безоплатно працюючі члени сім'ї: їх частка становить 60%. Така зайнятість має неформальний характер і супроводжується низкою ризиків, зокрема, відсутністю соціальних гарантій. Майже п'ята частка зайнятих працевлаштовується за кордоном і дві треті трудових мігрантів – чоловіки. Разом із негативним впливом трудової міграції на соціально-економічний розвиток громади, який проявляється через втрату людського потенціалу, деформацію сімейних зв'язків, знелюднення територій, цей вид адаптації до тривалих

соціально-економічних трансформацій залишається дієвим механізмом покращення добробуту багатьох родин.

При оцінюванні інклюзивного розвитку Локачинської, як і інших територіальних громад і їх поселенських (зокрема сільських) спільнот використано методологічний підхід, опрацьований у відділі економіки і політики аграрних перетворень ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” [3, с. 166–175, 214–215]. Адаптація зазначеного підходу до рівня територіальної громади вимагала обґрунтування і вибору індикаторів, значення яких можуть розраховуватись або встановлюватись на цьому рівні. Виконавцями проєкту виконано це завдання і підготовлено формуляр анкети, який містить 3 групи індикаторів (показників), що характеризують діяльність громади у відповідних сферах – соціальній, економічній та громадсько-політичній. Соціальний блок анкети містить 15, економічний – 21, громадсько-політичний – 12 показників.

Анкети заповнювались у громадах по кожному населеному пункту. Показники трансформовані у коефіцієнти зі значенням від 0 до 1 для їх співмірності і подальших оціночних дій. Нормативом для трансформації слугувало число, близьке до найвищого значення відповідного показника серед усіх поселень громади. Після обробки усіх даних визначено індекси залученості жителів (спільнот) кожного поселення територіальної громади до розвитку її економічної, соціальної та громадсько-політичної сфер, а також інтегральний індекс інклюзивності спільнот.

У Локачинській ТГ інтегральний індекс інклюзивності поселенських спільнот коливається у межах від 0,320 (с. Міжгір'я) до 0,527 (сmt Локачі) (рис. 1). У середньому по громаді він становить 0,421, зокрема у соціальній сфері – 0,595, в економічній сфері – 0,257, у громадсько-політичній сфері – 0,411.

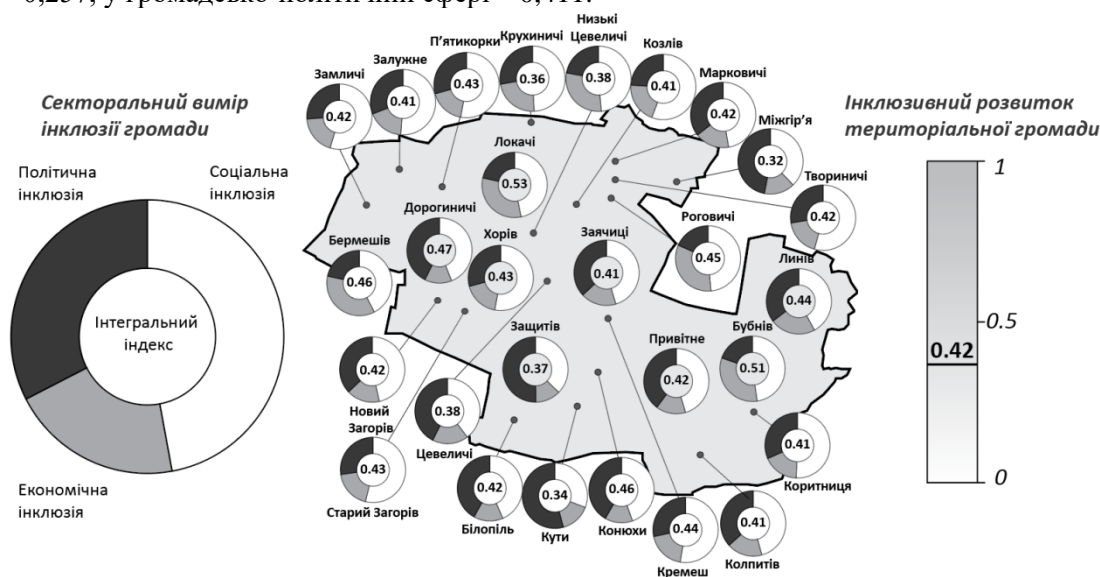

Рис. 1. Рівень інклюзивності Локачинської ТГ і її поселенських спільнот

Найкращі показники залученості членів поселенської спільноти до розвитку громади спостерігаються у смт Локачі. Тут найвищими є не лише інтегральний індекс інклюзивності, але і його соціальна (0,740) та економічна (0,500) складові. Індекс громадсько-політичної інклюзії (0,341) в Локачах є нижчим за середній по громаді, що пояснюється складністю суспільної комунікації у поселенні з великою (найбільшою в громаді) чисельністю населення. Сільські ж спільноти за зростаючим показником інтегрального індексу інклюзивності розмістилися в діапазоні від 0,32 до 0,51. При їх поділі за подібними значеннями цього показника виокремлюються 4 групи: I група з індексами до 0,37; II група – від 0,37 до 0,41; III група – від 0,41 до 0,45; IV група – понад 0,45. До першої групи належать 4 села, до другої – 5, до третьої – 13, до четвертої – 5 сіл (рис. 2).

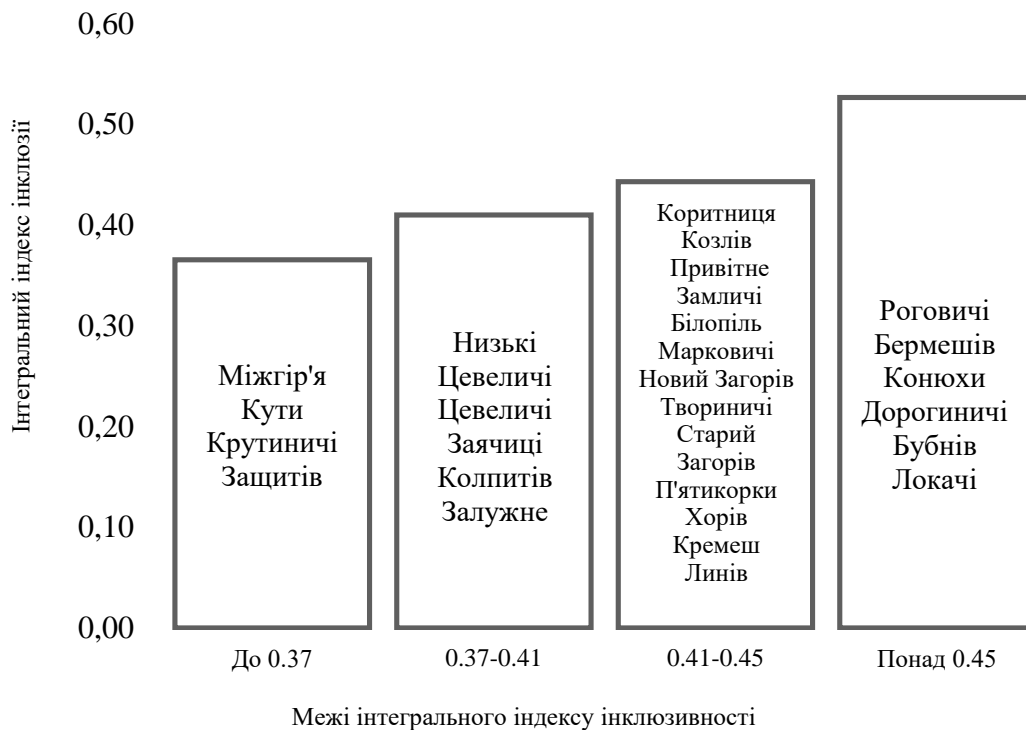

Рис. 2. Групи поселенських спільнот Локачинської ТГ за інтегральним індексом інклюзивності

Відмінності у значеннях інтегральних індексів інклюзивності сільських спільнот, які увійшли до виокремлених груп, зумовлені різними рівнями їх залученості до окремих сфер діяльності громади, що відображається в часткових індексах інклюзивності – соціальної, економічної, громадсько-політичної. У кожній сільській спільноті ці показники поєднуються по-різному, але їх середні значення у виокремлених групах свідчать про наявність певних закономірностей. Так, середні за групами індекси соціаль-

ної та економічної інклюзії за незначним відхиленням зростають від першої до четвертої групи, а індекси громадсько-політичної інклюзії, будучи дещо вищими у першій групі, практично не відрізняються в останніх. Найнижчий у першій групі інтегральний індекс інклюзивності зумовлений найменшими значеннями економічної і соціальної інклюзії, а найвищий інтегральний індекс у четвертій групі – високими значеннями саме цих показників.

Низький індекс економічної інклюзії більшості сільських спільнот громади відображає основну проблему сучасного українського села: недостатнє використання його виробничого потенціалу в інтересах місцевих жителів. Дещо вищі його значення в окремих селах зумовлені більшою кількістю суб'єктів господарювання, зайнятістю більшої частини жителів у несільськогосподарських галузях, доходами домогосподарств від трудової міграції їх членів.

Високий же рівень соціальної інклюзії у Локачинській ТГ пов'язаний з газифікацією практично усіх її поселень природним газом, що дозволяє істотно підвищувати якість житлових умов; непоганим доступом населення до освітніх і медичних послуг, доступністю інтернету практично в усіх селах. Тут тільки у трьох селах після 1991 р. не було збудовано жодного житлового будинку; у більшості ж сіл частка такого житла становить 1–5%, у трьох селах і смт Локачі – 7–10%, а у двох селах – 15–20%. Механічною подачею води у житлові будинки користується переважна частка домогосподарств, натомість каналізація – рідкісне явище в сільських домогосподарствах.

Оцінювання інклюзивності територіальних громад і їх поселенських спільнот, виконане в межах реалізації проекту “Перспективи сталого розвитку сільських територій”, є для органів самоврядування важливим інструментом місцевого розвитку, а його результати повинні використовуватись при розробленні стратегій і поточних планів розвитку громад, в яких має враховуватись специфіка кожної спільноти і визначатися шляхи подолання її економічного та/або соціального відторгнення.

Висновки. У системі адміністративно-територіального устрою України сільські поселення стали частиною територіальних громад, понад 2/3 цих поселень, у яких проживає 61% сільського населення, увійшли до складу ТГ з адміністративними центрами в містах і селищах міського типу. Значна частка ТГ (23%), переважно міські і селищні, акумулюють у своєму складі понад 25 і навіть понад 50 сільських населених пунктів, слабо інтегрованих у громаду і з великими ризиками інклюзивного розвитку, що посилює загрози занепаду багатьох, особливо малих і периферійних сіл.

Інклюзивним є такий розвиток територіальних громад і їх сільських спільнот, який спрямований на скорочення бідності, подолання економічного, соціального та політичного вилучення людей, які мешкають у сільській місцевості, забезпечення їм можливості реального впливу на вирішення питань своєї життєдіяльності. Збереження сільських спільнот і підвищення якості їх життя повинні стати одним з найважливіших напрямів діяльності територіальних громад: без цього неможливий їх інклюзивний розвиток: відбудуватиметься лише екстрактивне використання їх сільських територій.

Аналіз стану сільських спільнот Локачинської ТГ свідчить про наявність достатніх природних, людських і матеріальних ресурсів для їх інклюзивного розвитку. Водночас оцінювання залученості цих спільнот до економічної, соціальної та громадсько-

політичної сфер, виконане на основі адаптованого до рівня громади підходу до визначення інклюзивності сільського сектору суспільства, розкриває їх істотну диференціацію за інтегральним і частковими (за сферами) показниками інклюзії. Селам з низькими значеннями інтегрального індексу притаманна, насамперед, недостатня залученість їх жителів до економічного розвитку громади: вони займаються переважно виробництвом сільськогосподарської продукції з метою продовольчого самозабезпечення. Рівні економічної (відповідно, інтегральної) інклюзивності зростають за мірою урізноманітнення виробничої сфери сіл і видів зайнятості їх жителів. З ними корелюють і показники соціальної інклюзії. Результати оцінювання інклюзивності сільських спільнот можуть бути використані при розробленні громадою стратегій і поточних планів її розвитку, в яких повинні враховуватись специфіка кожної спільноти і визначатися шляхи подолання її економічного та/або соціального відторгнення. Для сіл з монофункціональним сільськогосподарським характером виробничої сфери це може бути, насамперед, стимулювання розвитку сімейного фермерства.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / за ред. В.С. Кравціва. Львів: ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України”, 2016. 264 с. (Серія “Проблеми регіонального розвитку”). URL: ird.gov.ua/irdp/p201605011.pdf
2. Трансформація сільського розселення в Україні: кол. моногр. / за ред. Т.А. Заяць. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2017. 298 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/2017_transform_silске_rozselenya.pdf
3. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. О.М. Бородіної. Київ: НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”, 2020. 257 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>
4. Могилова М.М. Об’єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 68–76. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905068>
5. Ткачук А. Село і люди. Основним ресурсом сільських територій сьогодні цинічно вважають землю, а не людей. *Дзеркало тижня*. 2021. 19 вересня. URL: https://zn.ua/ukr/economics_of_regions/selo-i-ljudi-osnovnim-resursom-silskikh-teritorij-sohodni-tsinichno-vvazhajut-zemlju-a-ne-ljudej.html
6. Sachs I. Inclusive development strategy in an era of globalization. Working Paper No. 35. Geneva: Policy Integration Department, World Commission on the Social Dimension of Globalization, International Labour Office, 2004. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.6665&rep=rep1&type=pdf>
7. Перспективи сталого розвитку сільських територій 2021–2022. Українська мережа сільського розвитку. 2021. URL: https://urdn.org/perspektyvy-staloho-rozvytku-silskykh-terytorii-2021-2022/?fbclid=IwAR0loMJ-shred7hDsbn62_oOZEzAjuBv3mkR0odUkmAi7oyNхLFOuZBEhI
8. Локачинська селищна територіальна громада. URL: <https://lokachynska-gromada.gov.ua>

Отримано 01.12.21

References

1. Kravtsiv, V.S. (Ed.). (2016). Administrative-territorial structure of Ukraine: methodological bases and practice of reforming: monograph. Lviv: State Institution “Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of NAS of Ukraine”. URL: ird.gov.ua/irdp/p201605011.pdf [in Ukrainian]

2. Zaiats, T.A. (2017). Transformation of rural settlement in Ukraine. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://idss.org.ua/monografii/2017_transform_silke_rozselenya.pdf [in Ukrainian]
3. Borodina, O.M. (2020). Inclusive rural development in Ukraine. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf> [in Ukrainian]
4. Mohylova, M.M. (2019). Merger of territorial communities in Ukraine: perspectives and risks for rural development. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 5, 68-76. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905068> [in Ukrainian]
5. Tkachuk, A. (2021, September 19). Village and people. Today, the main resource of rural areas is cynically considered land, not people. *Dzerkalo tyzhnia – ZN.UA*. URL: https://zn.ua/ukr/economics_of_regions/selo-i-ljudi-osnovnim-resursom-silskikh-teritorij-sohodni-tsinichno-vvazhajut-zemlju-a-ne-ljudej.html [in Ukrainian]
6. Sachs, I. (2004). Inclusive development strategy in an era of globalization. Working Paper No. 35. Geneva: Policy Integration Department, World Commission on the Social Dimension of Globalization, International Labour Office. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.6665&rep=rep1&type=pdf>
7. Prospects for sustainable development of rural areas in 2021-2022. (2021). Ukrainian rural development network. URL: https://urdn.org/perspektyvy-staloho-rozvytku-silskykh-terytorii-2021-2022/?fbclid=IwAR0loMJ-shred7hDsbfm62_oOZEzAjuBv3mkR0odUkmAi7oyNxLFOuZBEhI [in Ukrainian]
8. Lokachynska village territorial community. URL: <https://lokachynska-gromada.gov.ua> [in Ukrainian]

Received on 01.12.21